

Természetes Döntések
Budapest alakulásának vizsgálata a természetén keresztül

Mihály Eszter,
BME Építőművészeti Doktori Iskola
Konzulens: Somogyi Krisztina és Major György

Tartalomjegyzék

1. Bevezető
 - 1.1 A cím magyarázata
2. A Természetes és Mesterséges arányai képekben
 - 2.1 Ásványráló környéke, ösvény az erdőben, 2014 szeptember
 - 2.2 Bp, VIII: kerület, Vas utca 11, 2013 május
 - 2.3 Bp, VI.kerület, Nagymező utca, 2013 április
3. Időbeliség és Egyensúly
 - 3.1 Bp, XIII. Kerület, Visegrádi utca, 2013 május
4. Természet a városban
 - 4.1 Természet, város és Idő
 - 4.2 Természet és ember
 - 4.3 Fák a városban
5. Fa kutatás
 - 5.1 Védett fák gyűjtése, jelen
 - 5.2 képezőművészet fái, jelen
 - 5.3 Metszetek és fotók, múlt és jelen
 - 5.3.1 A Széchenyi téri fasor
 - 5.3.2 Szervita tér

1. Bevezető

A cím magyarázata

Néma Júlia keramikus *Áttetszően gondolkodni* című dila értekezésében (MOME 2011) többször is kitér a keleti (japán) és a nyugati kultúra természetfelfogásának különbözőségeire. A különbség lényege magából a "kultúra" és a "természet" szavak keleti és nyugati eredetéből olvasható ki.

A nyugaton használt *kultúra* (lat. *colo, colere, colui, cultus*) szó a "megművelni" igéből ered, ami a mezőgazdaság megjelenéséhez köthető, a művihez és így a természetes ellentéte. A japán kultúra fogalom megfelelője a *bunka*, ami az írástudást jelenti, az írás általi felvilágosodást. A nyugati természet szó, *nature* (lat. *natura*), a "teremt, születik" jelentésből jön, amiben benne van, hogy javakkal lát el, így elvárunk tőle valamit és leigázható.

Japánul a természet fogalom megfelelője a *shizen* összetett szó, amiből a *shi* jelentése: "önmaga", a *zen* pedig: "amilyen magától". Valami ami magától olyan, mint önmaga.. A legszebb azonban a kultúra és a természet fogalma közötti kapcsolat a japán írásban: A kultúra (*bunka*) írásjele megegyezik egy természeti elem írásjelével, a *széllel*. A két fogalom, a kultúra és a természet, így nem ellentét. Ennélfogva a művészetet is akkor tartják igazi művészetnek, ha egybeolvad a természettel.

"A shizen természet fogalma megköveteli, hogy a mű(vészet) végül eltűnjék és a szél szabadsága fújjon. Ez a szél, melyet a műalkotás legmélyén tapasztalunk, mely egyben bejárat a természetbe" Ryosuke Ohashi

A cím keresése közben, ez a Japán írásjelben meglévő kapcsolat jutott eszembe, mert amit a városi épített (mesterséges) és természetes viszonyáról gondolkodom hasonló. Lényegében a maga korában minden természetes, az emberek és alkotásaik is a természet részei. A "természetes döntések" szó párban benne van a döntés következményének természetessége, azonban a "döntés" szó miatt az emberi alkotás, a mesterségesség is. A két szó együtt egy természetes dolog létrehozására utal, de az ember által, a mesterségességen keresztül. Az épített városban benne rejlik a természetesség lehetősége. Minden városban, városrészben van egy arány természetes és mesterséges között, aminek megtalálásával élhetővé és ezzel egyúttal természetessé válik..

Természetes és Mesterséges arányai képekben

2.1. Ásványráló környéke, ösvény az erdőben

Természetes táj, léptékében (az erdő méretéhez képest) nagyon kicsi mesterséges elemmel: egy földúttal. A földre tekintve nem nagy beavatkozás egy út, de ha azt nézzük, hogy csak a fákra felfelé tekintve is kivehető a vonala az erdőben, hirtelen naggyá válik. A természetben a mesterséges legkisebb léptéke is rögtön feltűnik. A természetben a természetes és mesterséges közti különbségek léptékének léptéke is más, mint mesterséges környezetben.

1.

Természetes és Mesterséges arányai képekben

2.2. Budapest, VIII.kerület, Vas utca 11., 2013 május

Erre a gyönyörű udvarról készült képre volt aki azt gondolta, hogy photoshop. Városi léptékben valószínűleg nem ilyen arányú zöldet feltételezünk Budapesten, úgy érezzük, hogy rengeteg ez a természet, pedig valójában nem..

2.

Természetes és Mesterséges arányai képekben

2.3. Budapest, Nagymező utca, 2013 április

A város sivárabb részein elkezdnek megjelenni a természetes elemek. Az emberek megérik a hiányát és a legtermészetesebb módon hozzák a növényeket a városba. A természet hiányának érzése még nyilvánvalóbbá válik a az ilyen természetes reakciók láttán.

3.

3. Időbeliség és egyensúly

3.1. Budapest, Visegrádi utca, 13.kerület, 2013 május

Bár a kép csak egy részlet, ez az egyensúly az egész utcában megjelenik. A fák és az épületek az ember szemszögéből egy időben léteznek, végigkísérik az életét a városban, nagyjából végig ugyanazok az épületek és ugyanazok a fák, míg a város más elemei gyakrabban cserélődnek vagy tűnnek el, jelennek meg. A kép és az utca *egyensúlyérzetét* ("Az érzet erősebb, mint az ember", Malevics: A tárgy nélküli világ) itt talán épp az az *időbeli* egyezés adja, hogy a fa és az épület nagyjából egyszerre kerültek a városba, egy idősek.

4.

4. Természet a városban

4.1. Természet, város és Idő

A természet egyben kiszámíthatatlan és kiszámítható. Valójában csak az időintervallum határozza meg, hogy a kettő közül milyennek érzékeljük. Nagy léptékben (évszakok) meglátjuk az ismétlődést benne, kicsiben (percek) állandóan változónak látjuk. Hasonlóan a városi természetet is saját időnkön belül érzékeljük, kevésbé vesszük észre annak a város épített részére tett hatását, folyamatos, kölcsönös alakulásukat.

"Két egymás melletti dolog között mindig van kapcsolat" (Pelle Zita). A természettel való kapcsolatba lépés pedig elkerülhetetlen, hiszen mindenhol jelen van. A kapcsolat igényének mértéke az, ami koronként és területenként, kultúránként változó, tükrözi a társadalom viszonyát a világgal. Budapest régi metszeteit nézegetve meglepődtem azon, mennyire kevés rajtuk a fa, a növényzet (lásd. lenti képen is a Kálvin térről, Alt Rudolf vízfestménye). Akkoriban a természet más síkon volt inkább jelen a városban. (Például lehetett inni a Duna vizét, fény pedig főleg nappal volt..) Ma ragaszkodunk a fákhöz, vannak védett fák a városban és a zöldnek különleges hatása van ránk.

5.

4.2. Természet és ember

" e varázslatos szűkösségen kívül mi már tulajdonképpen semmi máshoz nem ragaszkodunk, semmi máshoz, semmi létezéshez, már a létezéshez se, csak az ígérethez, hogy egyszer egy tájban a legmélyebb szépségben és enyészetben valamit megpillanthatunk: valamit, azt, ami *ránk vonatkozik*. "

(Krasznahorkai László, Milyen szép)

Természetes döntésnek gondolom, amikor az ember az épített környezet további tervezett kialakítása vagy folytatása helyett valami más mellett dönt, (természete szerint) a természet pedig döntővé válik (természete ellenére – legalábbis a nyugati kultúrában ellenére, lásd. Ryosuke Ohashi idézetét a bevezetőben). A döntés ilyenkor természetes, hiszen a természet kerül előtérbe, azonban mégis tervezett, mert egy átgondolt dolog következménye. Ez a világban mindenütt elkerülhetetlenül jelen lévő kapcsolat állandóan változó jellege érdekelt.

Egy város tele van sok apró természetes döntés következményével, melyek a tervezettségét megbontják.

A kérdés egy másik szintjén, a városi természetnek az ember maga is része, nem különíthető el tőle. Így az emberi döntéseket a mindenkori természet részévé válnak. Az emberi döntések természetes (ösztönös) megnyilvánulásai az ismétlések, a szokások kialakítása és a kötődések kialakulása. A természethez való kötődés pedig a kötődés egyik legtermészetesebb formája. Ez a három szó- ismétlés, szokás, kötődés-szerintem nagyon jellemző a városban jelen lévő természettel kialakult viszonyunkra.

Erre lehet példa egy kidőlt fa helyére új fa ültetése (császárfa esete a Mechwart ligetben, lásd. Védett fák listája, 5.2 fejezet), ami a természet helyéhez, addigi jelenlétéhez való kötődés a városon belül, de egyben egy ismétlés is, mely idővel szokássá (hagyománnyá) válhat.

A természet megjelenése ugyanakkor azonnali kötődést is kialakíthat. Így történt például a Rácz fürdő egyik belső udvarának az esetében, ahol a kertészeti tervet felülírta egy véletlenül megjelenő ecetfa-hajtás az udvar közepén.

Christopher Alexander, *The Order of Nature (A Természet Rendje)* című írásában a mai városok nagy részéből a "belonging", valamihez tartozás érzését hiányolja. A városi természet és hozzá kapcsolódó kötődéseink ezt felülírhatják.

4.3. Fák a városban

A városi természet gyorsan változó világán belül a fák egy viszonylagos állandóságot jelentenek. A város mesterséges és természetes elemeinek viszonya, alakulása így rajtuk keresztül jól bemutathatóvá válik. A fákhoz való vonzódás ráadásul minden korban jelen lévő emberi tulajdonság, így metszeteken, festményeken, rajzokon folyamatosan meg lettek örökítve.

5. Fa Kutatás

"Ha a fák különleges téralkotó szerepük figyelembe vétele nélkül kerülnek telepítésre, majdnemhogy semmisnek tekintik őket az emberek, akiknek pedig valójában szükségük van a fák közelségére." (Christopher Alexander, *A Pattern Language*, P.798)

"Amint egy fa közösségi teret hoz létre maga körül, képes lesz természetesen nőni"
(Christopher Alexander, *A Pattern Language*, P.800)

A városban ma a fák jelképezik leginkább a természetet. Kölcsönös hatással vannak egymásra a mesterséges környezettel és a városban élő emberekkel is. Ezt a kapcsolatot szeretném bemutatni, dokumentálni a fa kutatással. Hosszútávú tervem a városban lévő összes olyan fa megtalálása, mely a városi épített környezet alakulása szempontjából meghatározó lehetett. Ebben régi metszetek, festmények, rajzok és leírások lesznek a segítségemre. Nagy segítség még a védett fák listája, illetve a kortárs képzőművészek által megtalált természetes- mesterséges kapcsolatok Budapesten. (lásd. Következő fejezetek)

5.1. Kapcsolódó képzőművészek

A kortárs képzőművészetben ma rengetegen foglalkoznak a fákkal. Mivel vizsgálatom majd Budapest területére terjed ki, olyanokat gyűjtöttem, akik a budapesti fákat dolgozzák fel valamilyen szempont szerint.

Kudász Gábor *Árion*, *Időkapszula* című sorozatában budapesti fákat és lakóépületek állít párba, többször, más-más időben megörökítve.

Zöld területek c. fotósorozatában pedig Budapest elhagyatott parkjainak állapotát rögzíti két éven keresztül.

Gosztola Kitti és Takner Kata és Klíma Gábor munkáival az "*Antropoflóra*" című közös kiállításukon találkoztam 2014 őszén. A kiállítás az emberi és növényi társadalmak kapcsolódási pontjait vizsgálja.

Gosztola Kitti *Right Tree, Right Place* (2013) c. munkájában budapesti fákat rajzol, az utcán futó elektromos vezetékeket kivonva belőlük, mely kivágás sokszor a kép kereteit is érinti.

Takner Kata japánban tanult hajtogatási technikákkal készíti fákat.

Kudász Gábor Árion, Időkapszula, 2007
Fenyő, Budapest 2007
100x84cmc-print, aluminium1 of 5+Ap

6.

Gosztola Kitti
Tilia Tomentosa
2013, Ink on Paper, Linden wood, plexiglass, 77 x 72 cm

7..

Takner Kata
Antroplopflóra, 2014

8.

5.2. Védett fák Budapesten

forrás: Bajor Zoltán, Budapest Természeti Kalauza

Budapest Természeti Kalauza fontos forrás számomra. A város egész elővilágával foglalkozik a madaraktól kezdve, és részletes leírásokat tartalmaz a védett és a már védettség alól kivont fákról is. Sokszor említi egy-egy fánál a környezetében időközben bekövetkezett változásokat, építkezéseket, amelyek során ügyeltek a fákra, biztosították továbbélésüket.

Úgy tervezem, hogy ezeket a fákat végiglátogatom és dokumentálom, majd összevetem a többi forrással (metszetek, festmények, rajzok).

9.

Védettség alól kivont fák listája és rövid leírásuk:

Budai császárfa

II. Ker., Mechwart Liget
eredeti őshazája Ázsia
1957 óta volt védett, 2001-ben kiszáradt,
II. kerületi önkormányzaton a törzséből egy metszet ki van állítva
Valaki a régi tönk elé újat ültetett néhány évvel ezelőtt

Pesthidegkúti egybibés galagonya (lásd. 9. kép)

II. ker. Szépilona utca 4.
Erdőben, erdőszéleken nő, ritkán fejlődik nagyra
1977 óta védett volt, 2008-ban visszavonták
(tulajdonos engedélyével látogatható)
A mellette álló ház építésekor (1929) már nagy volt, tehát kb 100 éves ma, 10 m
magas, hazánkban nagyon ritkán nő ilyen nagyra
Megdől, emiatt vonták vissza a védettséget. Mellette kis galagonya nő

Budenz utcai Akácfa

Nem őshonos, hazája Észak-Amerika
II.kerület, Budenz út 11
1977 óta volt védett, 2008-ban visszavonták, mert megdőlt
dúcokkal van alátámasztva

Királyhelmec utcai Krími Hársfa

III.kerület, Királyhelmec utca 3.
1982 óta volt védett, 2008-ban visszavonták
tulajdonos engedélyével látogatható
a hárs a kert kapubejáratának közelében, egy garázsépület mellet áll, de mindent
elkövettek a fa védelme érdekében
Fővárosban egyedülálló méretű, azonban 2008-ban a hazai átlaghoz képest kisebb
mérete miatt vonták vissza a védettségét és mert "eredetileg Kis-Ázsiai növény
" Leginkább délután érdemes megnézni, mivel ekkor a nap a hátunk mögül süt és a fa
lombjának színe ekkor kifejezetten érvényesül" (Bajor Zoltán)

Hollós úti Törökmogyorók

XII.ker., Hollós út 3.
1980-2008-ig védett
12 fa egy magánkert kerítése mellett

Virányos úti Törökmogyorók

XII.ker., Virányos út 25.
1977-2008-ig védett
Fővárosban a legnagyobbak, országos viszonylatban is nagyok (20-22 m magasak,
törzskörméretük 370-350 cm)
Nem őshonos + egy építkezés miatt elkezdtek száradni (pedig próbáltak figyelni rájuk..)

Védett Fák listája és rövid leírásuk:

Fehérnyár-csoport

1996-tól védettek
a Duna nagytérenyi szakasza és a 6-os út között

Császárfa

XII. ker., Alma utca 3/A
1994-től védett
Délkelet-Ázsia és Japánban őshonos

Kisbuda Gyönyge étterem udvarán álló zöld juhar

III. kerület, Kenyeres utca 34.
Védetté nyilvánítás éve 1996
Észak-Amerikában őshonos, de itthon nagyon elterjedt, új hazára talált. Elsősorban vízpartok mentén, tópartokon, ártéri erdőkben található. Budapesten egy időben előszeretettel ültették parkokba, fasorokba, annak ellenére hogy idősebb korban hajlamos törésre, hasadásra

Kocsánytalan tölgy

XII. ker., Eötvös út 17.
1994
domb és hegyvidéken állományalkotó hazánkban. Öreg korban akár 40m magas, törzskörmérete 6-7 m lehet.

Hegyi mammutfenyő

XII. ker., Felhő utca 17.
1994
Kaliforniában a Sierra Nevada környékén őshonos, Európában 1853 óta ültetik díszfaként. A Felhő utcai már 20 m magas

Korai Juhar

XII. ker., Lóránt út 18.
Őshonos fafaj, Parkokba, fasorokba telepítik, de sok vízre van szüksége és kevésbé bírja a városi klímát

Eperfa

XII. kerület, Mártonfa út 4.

Eredetileg Ázsiai fa, selyemhernyó tápláléka, itthon pálinkát főznek a terméséből

Ez a fa, BP. Egyik legnagyobb fája, lakatlan telken nőhet

Feketefenyő

XII. kerület, Hangya út 24/B

Eredetileg a Balkán-félszigeten és a mediterráneumban nő

Itthon nagyon elterjedt lett, először a homok megkötésére, kopárfásításra használják

Platán

XII. ker., Ráth György út 13.

1994

Mo-on elsőként József nádor ültetett platánokat (ezek közül több is megtalálható az Alcsútdoboz arborétumban), ezen kívül a Margit-szigeten és a Városligetben vannak a legnagyobb példányok

Koronája eléri a 7m átmérőt is

Bükk

XII. ker., Svájci út 2.

Óshonos fafaj, valószínű a régi bükkerdők utolsó hírnődője, ami megmaradt a budai hegyek beépítése ellenére is

5.3. Régi Metszetek vizsgálata

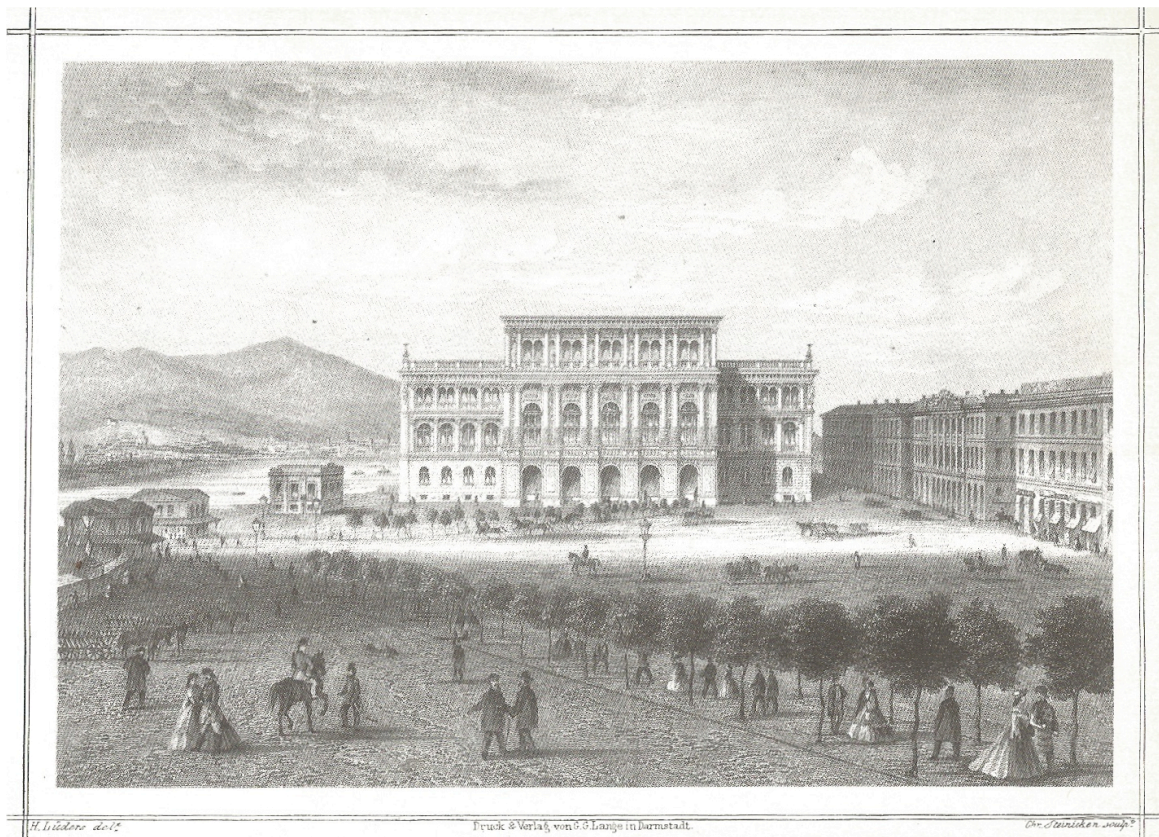
Budapest fáinak régi metszeteiken, képeslapokon, festményeken való beazonosítása egy hosszú folyamat, aminek még az elején tartok. A kutatás jelenlegi fázisában a rajzokat hely szerint rendszerezem. Egyelőre egy megtalált fasor-részt és a következőkben felkeresésre kerülő fák rajzait mutatom be.

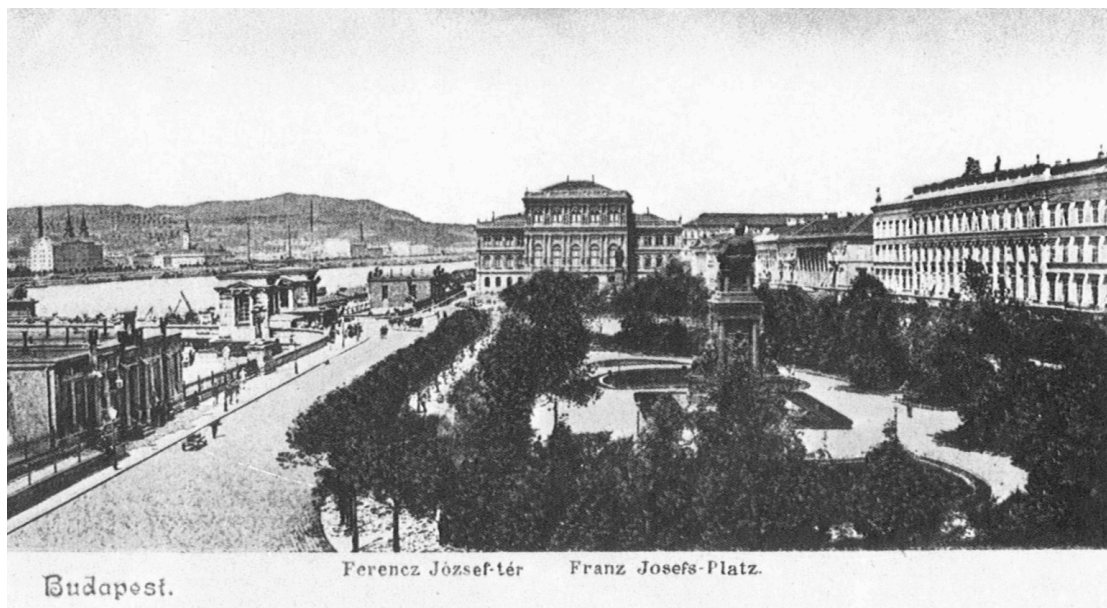
L. Rohnock metszete, Budapest látképe

5.3.1. Széchenyi tér, fasor

A Széchenyi téren (Korábban Ferenc József Tér) régen két fasor vezetett a Lánchíd felé, a tér közepén pedig nagy volt az élet, vásárokat is tartottak. A két fasor látszik Rohbock 1856-os metszetén. Az 1900-as képeslapokon már a tér közepét is befültették, de a fasorok megmaradtak a széleken. Ma, a tér gyakorlatilag nem közelíthető meg gyalog. A hídtól balra lévő egykori fasor egyes fái azonban ma is kivehetőek, párosával állnak a tér egébként szétszórta ültetett fái között.

L. Rohbock metszete 1856-ból

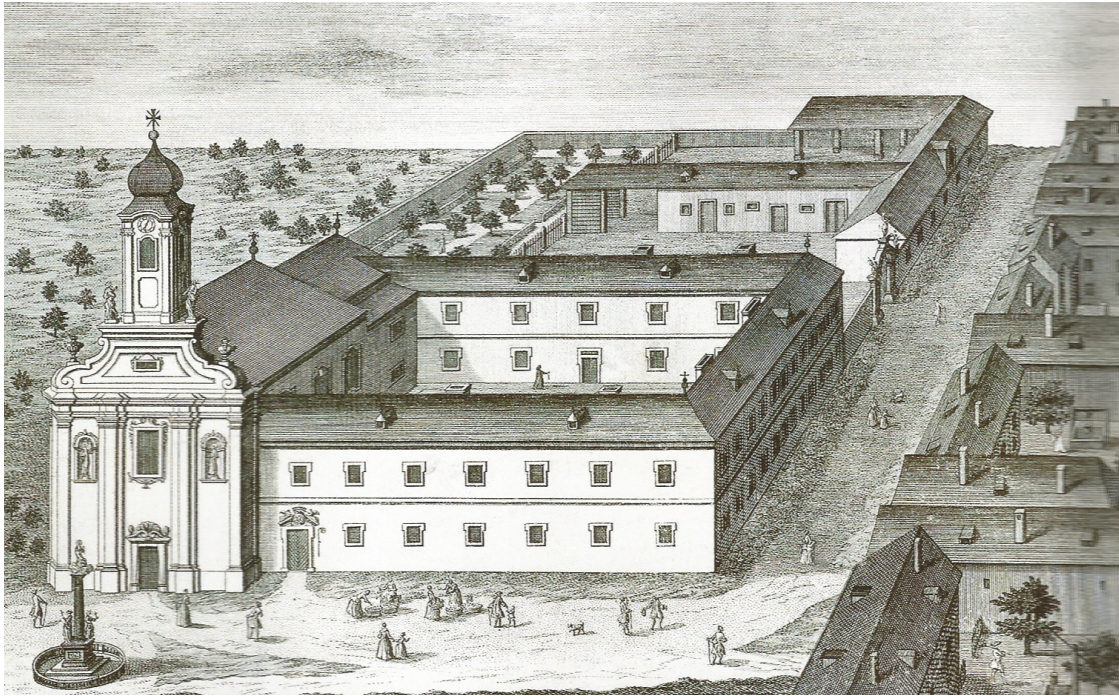
Képeslap az 1900-as évekből

Az egykori fasorból megmaradt részlet, párosával álló fák

5.3.2 Szervita tér és környéke.

A teret ma gangos házak veszik körül, melyekben talán ma is megtalálhatóak a Rohbock metszet jobb alsó sarkában lévő fák.
A templom melletti fa (2.képen) még ma is megvan.

Johannes Daniel Hertz műve Sebastian Rosenstingl rajza nyomán

(Valószínűleg) Hofbauer János színezett rézkarca

Bibliográfia:

Lénárd Sándor: Egy nap a láthatatlan házban
Krasznahorkai László: Megy a világ
Sören Kierkegaard: Ismétlés
Hannes Böhringer: Szokás szerint
Christopher Alexander, A Pattern Language
Christopher Alexander, The Nature of Order (A Rend Természete)

Néma Júlia: Áttetszően Gondolkodni, MOME, 2011

Budapest történet, metszetek, képek
Alt Rudolf: Buda-Pest – reprint – Állami Könyvterjesztő Vállalat, 1983
Bajor Zoltán: Budapest természeti kalauza – Kossuth kiadó, 2009
Berza László (szerk.): Budapest Lexikon I.-II. – Akadémia Kiadó, 1993
Buda és Pest 1856 – L. Rohbock 16 metszete – Múzsák Közművelődési Kiadó-
Budapest Anno... 1981 (Klősz György és más, korabeli fotósok képei)
Déry Attila: Budapest építészeti topográfia 1. Pest története és művészete
Faragó Éva: A reformkori Buda-Pest – Enciklopédia kiadó, 1995
Gábrriel Tibor (szerk.): Budapest helytörténeti emlékkönyv I.-VII. – Budapest
Székesfővárosi Házinyomda, 2005-2011
Gábrriel Tibor: Fővárosi forrásgyűjtés, 2002, cikk
Gábrriel Tibor: Budapesti históriák, 2004, cikk
Gerelyes Ede: Budapest helytörténeti kézikönyve, 1971
Horler Miklós: Budapest műemlékei – Akadémiai Kiadó, 1955
Hunfalvy János: Buda-Pest és környéke – reprint – Kossuth Kiadó, 2004, KK
Jalsovsky Katalin-Tomsics Emőke: A tegnap világa – Officina Nova, 1992
Papp-Váry Árpád – Hrenkó Pál: Magyarország régi térképeken, Gondolat könyvkiadó –
Officina Nova, 1989
Pest-Buda/Anno 1838 – Magyar Helikon/Corvina, 1972
Preisich Gábor: Budapest városépítésének története Buda visszavételétől a II.
világháborúig – TERC, 2004
Ráday Mihály, Budapesti utcanevek A-Z, Corvina, 2013
Rózsa György, Budapest legszebb látképei, Hg és Társa kiadó
Rupp Jakab: Buda-Pest és környékének helyrajzi története, 1868 – reprint – Állami
Könyvterjesztő Vállalat, 1987
Salamon Ferenc: Buda-Pest története I.-III. Históriaantik Könyvesház Kiadó, 2012
Szárász Miklós György-Tóth Zoltán: Emléklapok a régi Magyarországról – Pannon
Könyvkiadó, Bp. 1991
Tarr László: A régi Váci utca regényes krónikája – Helikon kiadó, 1984
Várnai Vera: Festői Budapest – Corvina kiadó, 2004
Vincze kiadó (szerk.): Budapest Képeslapkönyv

Internetes gyűjtés

www.btmfk.iif.hu/seengerkepek.html
reformkori Pest Buda rajzok

<http://taban-galeria.blogspot.hu/2011/03/gellerthegy-es-kornyeke-regi.html>
Tabán anno képgyűjteménye

<http://postcards.arcanum.hu/en/>
képeslapgyűjtemény

http://bpkep.fszek.hu/WebPac_kep/CorvinaWeb
Szabó Ervin Könyvtár képarchívuma

<https://www.youtube.com/watch?v=2D4RRaPVUiA>
1936-os film budapestről

www.fortepan.hu

[www.googlemaps.com-
street view](http://www.googlemaps.com-street-view)

<http://fovarosi.blog.hu>

Kapcsolódó képzőművészek

Kudász Gábor Áron, Zöld területek, 2005-2006
Budapest elhagyatott zöld területeinek dokumentálása egy éven keresztül

Kudász Gábor Áron, Időkapszula, 2007
Fák és épületek ismételt fotózása

Gosztola Kitti, Takner Kata : Antropoflóra kiállítás, 2014

Alexandre Hollan, Le chemin de l'arbre (a fa útja)

